

בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים
مركز المعلومات الاسرائيلى لحقوق الانسان في الاراضي المحتلة
The Israeli Information Center for
Human Rights in the Occupied Territories

משפטי חיילים
הגבלות על יציאה לחו"ל

דף מידע
נובמבר 1989

רחוב התיבונים 8, ירושלים 92386
טלפון 667271, 667274
شارع - 8: ربيع القدس ٩٢٣٨٦ تلفون ١١٧٢٧١, ١١٧٢٧٢
8 Hatibonim Street, Jerusalem 92386
Telephone 667271, 667274

הרוגי האינתיפאדה

מתחילת האינתיפאדה עד סוף אוקטובר 1989, נהרגו, לפי נתוני 'בצלם', 593 תושבים פלסטיניים בשטחים מידי כוחות הביטחון ואזרחים ישראלים.

● פגיעות ירי (כולל כדורי פלסטיק וכדורי 'גומי') 559. מהם 34 ילדים עד גיל 12 ו-91 בגילאים 13-16.

● פגיעות שאינן ירי (מכות, כוויות ואחרים): 34. מהם 3 ילדים עד גיל 12 ו-3 בגילאים 13-16.

למעלה מ-72 בני אדם נוספים נפטרו זמן קצר לאחר חשיפה לגז מדמיע, מהם כ-30 תינוקות. קשה מבחינה רפואית להצביע על חשיפה לגז מדמיע כגורם ישיר ויחיד למוות.

בתקופה זו נהרגו בשטחים 8 חיילי צה"ל ו-11 אזרחים ישראלים. מהם 3 פעוטות.

לפי נתוני סוכנות אסושיאייטד פרס נהרגו מתחילת האינתיפאדה עד סוף אוקטובר '89, 138 פלסטיניים שנחשדו בשיתוף פעולה עם השלטונות הישראליים.

הרוגי החודש האחרון – ניתוח הנתונים

בחודש אוקטובר '89 נהרגו בשטחים 30 תושבים פלסטיניים מידי כוחות הביטחון ואדם אחד נורה למוות ככל הנראה על ידי אזרח ישראלי.

עוד 2 תושבים נהרגו – לפי עדויות שבידינו – על ידי משתפי פעולה, ואדם אחד נהרג כשנפל מגג בעת שחיילי צה"ל רדפו אחריו.

במספר ההרוגים חלה עלייה משמעותית בהשוואה לחודש ספטמבר, בו נהרגו 23 מתושבי השטחים. העלייה היתה בשעור דומה ברצועת עזה ובגדה המערבית.

חמישה מההרוגים בחודש אוקטובר הם קטינים, מהם שלושה ילדים עד גיל 12, כולם מרצועת-עזה, ושניים בגילאים 13-16.

רובם המכריע של ההרוגים (24) הם צעירים בגילאים 17-24.

ב-13 מקרים דווח כי ההרוגים היו רעולי-פנים או "בחברת רעולי פנים".

שני שלישים מההרוגים (21) הם תושבי הגדה המערבית ושליש (10) תושבי רצועת עזה.

נתוני 'בצלם' מבוססים על עבודת שטח ותחקירים עצמאיים וכן על מקורות ישראליים רשמיים ונתוני ארגוני זכויות אדם פלסטיניים כגון PHRIC ואל-חאק.

הריגה (ירי)

בכל המקרים דלהלן מדובר בירי שגרם למות פלסטינים. הוגשו 12 כתבי-אישום נגד 6 חוגרים ו-7 קצינים, הבכיר שבהם בדרגת סרן. סעיף האישום ב-10 מהמקרים היה גרימת מוות ברשלנות ובשניים הריגה.

ב-8 מקרים הסתיים המשפט וב-4 מקרים טרם ניתנה הכרעה בדין, שניים מהם משנת 1988. שני משפטים הסתיימו בזיכוי של שלושה קצינים. 6 משפטים הסתיימו בהרשעה. שני מקרים נשפטו חיילים (חוגרים) למאסר על תנאי. בארבעת המקרים האחרים נשפטו שלושה חוגרים וקצין למאסר בפועל. הקצין, סג"מ אלכס דויטש, נדון ל-3 חודשים מאסר בפועל ועוד 6 חודשים מאסר על תנאי. עונשו הוקל לחודשיים וחצי מאסר בפועל ע"י אלוף הפיקוד.

חייל אחד, סמל אילן ערב, נידון לשנתיים מאסר בפועל ושנה על-תנאי על גרימת מותם של שניים מתושבי השטחים. הוגש ערעור שעדיין לא הגיע לדין.

שני חיילים הורשעו בהריגה. טוראי יעקב תמיר נידון לשנה מאסר בפועל ושנתיים מאסר על-תנאי, אך שוחרר לאחר חצי שנה בהמלצת ועדה שמונתה לדין בהקלת עונשו. טוראי אלי ידידיה נידון לשנה וחצי מאסר בפועל ושנה וחצי מאסר על-תנאי על עבירה זו.

הכאה, תקיפה, פציעה והתעללות בתושבים פלסטינים

הוגשו 13 כתבי אישום נגד 25 חוגרים, נגד אחד ו-9 קצינים, אחד מהם בדרגת רב-סרן, שהיא הדרגה הגבוהה ביותר של קצין שהועמד לדין. סעיפי האישום כוללים הריגה, התעללות, תקיפה, תקיפה בנסיבות מחמירות, התנהגות שאינה הולמת, התנהגות מבישה, חבלה בכוונה מחמירה, פציעה בנסיבות מחמירות והתרשלות. שלושה מהמקרים שבעקבותיהם הוגשו כתבי אישום ("גבעתי אי", "גבעתי ב" ו"גולני") הסתיימו במותם של פלסטינים, אך רק במקרה אחד ("גבעתי אי") הואשמו החיילים בהריגה

מאז תחילת האינתיפאדה ועד סוף אוקטובר 1989 נהרגו בשטחים 569 פלסטינים באירועים שבהם היו מעורבים כוחות הביטחון. במשך התקופה הזאת נחשף הציבור למאות דיווחים על מכות, התעללויות ופגיעה ברכוש, שביצעו חיילי צה"ל וכוחות הביטחון האחרים בשטחים. ברבים מהמקרים הללו נפתחה חקירה, ובחלקם הועמדו חיילים לדין. גורמים רשמיים מסרו כי עד ה-10 באוקטובר 1989 הוגשו לבתי-הדין הצבאיים 52 כתבי אישום נגד 86 חיילים, שהאשמו בעבירות שונות, ביניהן הריגה, גרימת מוות בהתרשלות, תקיפה, התעללות, התנהגות שאינה הולמת, גניבה ועוד. ב-43 מקרים הסתיימו ההליכים: 63 חיילים הורשעו ו-9 חיילים זוכו. כמו כן הועמדו, עפ"י הפרקליט הצבאי הראשי, כ-500 עד 600 חיילים לדין משמעותי.

העבודה בדו"ח זה נעשתה בדרך של בדיקת נתוני הגורמים הרשמיים, שהביאו פרטים כלליים בלבד על סעיפי האישום, הכרעות-הדין וגזרי-הדין, ללא תאורים של המקרים וללא שמות, דרגות ותאריכים. נתונים אלה הוצלבו עם הדיווחים שהופיעו בעתונות הישראלית. עם זאת יצויין כי העתונות לא דיווחה על כ-25% מ-52 מקרים של שפיטה בפני בית-דין, שעליהם מוסרים הגורמים הרשמיים. כמו כן דווח בעתונות על עשרות בודדות מתוך מאות המקרים בהם הובאו חיילים לדין משמעותי.

(יבצלם) מודה לאנשי מרכז המידע של יצו קריאה' על עזרתם בעיבוד הנתונים בדו"ח זה)

וזוכו מעבירה זו.

ב-11 מקרים הסתיימו המשפטים ובשני מקרים עדיין לא ניתנה הכרעת דין (משפט "גבעתי ב"י" שבו נאשמים 2 קצינים ו-2 חוגרים, ומשפט נגד חייל הנאשם בהתעללות).

שני משפטים הסתיימו בזיכויים של שני קצינים ו-3 חוגרים ובניפיה לקצין אחד (קצין רפואה). קצין רפואה נוסף זוכה במשפט "גבעתי א"י", שבו הורשעו 4 חיילים. 8 משפטים הסתיימו בהרשעה.

2 קצינים ו-2 חוגרים נידונו למאסר על-תנאי. קצין אחד נידון ל-5 חודשי מאסר בפועל, 7

חודשים על-תנאי והורדה לדרגת טוראי. הנגד נידון ל-4 חודשי מאסר בפועל, חודשיים על-תנאי והורדה לדרגת טוראי.

עונשם של 17 החוגרים שנידונו למאסר בפועל נע בין חודש אחד ל-9 חודשי מאסר (בממוצע 4.3 חודשים). 15 מהם נידונו גם למאסר על-תנאי (בין 2.5 ל-9 חודשים). 6 הורדו לדרגת טוראי. עונשם של ארבעה מהחיילים שנידונו למאסר (במשפט "גבעתי א"י") הופחת ע"י אלוף הפיקוד והם ריצו רק כמחצית מתקופת המאסר שנגזרה עליהם.

הקצינים הבכירים

מתחילת האינתיפאדה ועד סוף אוקטובר 1989, לא הועמד אף קצין מעל דרגת רב-סרן לדין בפני בית-דין צבאי בעבירה הנוגעת לאירועים בשטחים. במקרים אחדים ננקטו צעדים משמעותיים נגד קצינים בכירים:

● אלוף-משנה ג' (כפי שנקרא בעתונות), מח"ט בנפת יהודה.

ב-4.4.88, בשעת מירדף, ירו הוא וחייליו ממסוק לעבר תושבים בורחים, ומהירי נהרג עבד זיאתי, מהכפר בני נעים. סגן הרמטכ"ל, האלוף אהוד ברק, נזף באל"מ ג' נזיפה חמורה. הוא הועבר מתפקידו ופרש מצה"ל.

● סגן-אלוף במילואים, מפקד גדוד באיזור טול-כרם.

בעקבות מקרה בו הופשטו עצירים בפרדס על-מנת למנוע את בריחתם, הוכו ושוטל בהם כלב, קבעה ועדת חקירה כי הסא"ל לא מנע התנהגות חריגה, והוא הועבר מתפקידו. למי שהיה באותה עת מפקד הגיזרה נרשמה הערה.

● סגן-אלוף (מאוחר יותר הועלה לדרגת אל"מ) יהודה מאיר, מפקד איזור שכם. בסוף ינואר 1988 פקד על חייליו לאסוף 12 מתושבי הכפר חווארה ושמונה תושבים מהכפר ביתא, להכותם ולשבור את ידיהם ורגליהם.*

במאי 1989 הועמד אל"מ מאיר לדין משמעותי, והרמטכ"ל גזר עליו נזיפה חמורה. על פי הסכם עמו הוא סיים את תפקידו בצה"ל, ויצא לחופשת

פרישה. כיוון שכוונת צה"ל להשאילו לגוף ממלכתי לא עלתה יפה, הוא יצא לחופשה ללא תשלום עד לפרישה לגימלאות בנובמבר 1992. עתירה של 4 מתושבי הכפר חווארה, ארגון "הורים נגד שחיקה" והאגודה לזכויות האזרח בישראל, התובעים מהפצ"ר להעמידו לדין בפני בית דין צבאי, תלויה ועומדת בפני בג"צ.

● אלוף-משנה, מפקד חטיבת יהודה. בעקבות המלצותיה של ועדת חקירה, נזף מפקד החטיבה בשל אחריות כוללת לאירועים ובשל חוסר תיאום בין צה"ל למג"ב, בפעולה היוזמה בכפר נחאלין ב-13.4.89, שבמהלכה נהרגו 5 פלסטינים ונפצעו 12.

● סגן-אלוף ציון, מפקד גיזרת בית-לחם. הועבר מתפקידו בעקבות המלצותיה של ועדת החקירה שבדקה את אירועי נחאלין, ושובץ בתפקיד דומה בשומרון.

במשפט אחד ("גבעתי א"י") הצביע פסק הדין במפורש על מעורבותם של קצינים בכירים במתן פקודות בלתי-חוקיות בעליל ובמשפט נוסף ציין פסק הדין כי הפקודות היו בלתי-חוקיות ("גולני").** במקרה הראשון נערכה חקירה של מצ"ח והתיק הועבר לפרקליטות הצבאית. במקרה של גולני פנתה האגודה לזכויות האזרח אל הפצ"ר בתביעה לבחון את אחריותם של קצינים בכירים למתן הפקודות, ולשקול העמדתם לדין.

* ראה, להלן, תצהיר של אחד הקורבנות.
** קטעים מפסקי-הדין הללו, ראה להלן.

ירי בניגוד להוראות (בלא שהוכחה פגיעה)

הוגשו 8 כתבי אישום נגד 8 חיילים באשמת שימוש בלתי-חוקי בנשק.

אף קצין לא הועמד לדין באשמה כזו.

ב-3 מהתיקים טרם הסתיימו ההליכים, 5 משפטים הסתיימו בהרשעה.

במקרה אחד נידון חייל לחודשיים מאסר בפועל. ארבעת האחרים נידונו לעונשים של בין חודש לשישה חודשי מאסר על-תנאי. ב-2 מקרים בהם גרמו היורים נזק, הם נקנסו ב-200 ש"ח. חייל אחד הורד לדרגת טוראי.

עבירות רכוש

הוגשו 17 כתבי אישום נגד 24 חיילים ושני עובדי צה"ל באשמת גרימת נזק לרכוש, שוד וגניבה.

2 עובדי צה"ל, שגנבו אבטיחים מפלסטיני,

הורשעו בהתנהגות מבישה ונידונו ל-14 יום מאסר בפועל, 2.5 חודשים על-תנאי ו-100 ש"ח קנס.

משפטיהם של 22 חיילים הסתיימו. רק חייל

אחד זוכה וערעור הפרקליטות על הזיכוי

תלוי ועומד. כל החיילים שנשפטו נידונו

למאסר בפועל. במקרה אחד, שבו הורשעו

4 חיילים בשוד, הם נשפטו ונידונו, לאחר

ערעור, לעונשי מאסר שבין שנה ל-3 שנים ו-9

חודשים, ותקופות מאסר על תנאי בין שנתיים

לשנתיים ושלושה חודשים. שאר 18 החיילים

נשפטו לתקופות מאסר שונות, מינימום 40

יום ומקסימום – בעבירת גניבה – 6 חודשי מאסר.

עבירות אחרות

חייל (חוגר) הורשע בהכאת עיתונאי, איומים

והיזק בזדון. נידון ל-4 חודשי מאסר על-תנאי

ופיצוי בסך 1,200 ש"ח לניזוק.

קצין בדרגת סרן, שהתחים פלסטיני באיומים

על מסמך כוזב, הורשע בסחיטה באיומים

ובהתנהגות שאינה הולמת. נידון ל-5 חודשי

מאסר על-תנאי והורדה לדרגת סג"מ.

חייל (חוגר), שהורשע בהשגת גבול, נידון ל-10

ימי מחבוש, חודשיים על-תנאי והורדה לדרגת טוראי.

הכרעות דין ועונשים – קצינים וחוגרים

בסך-הכול הסתיימו משפטיהם של 56

חוגרים ו-12 קצינים.

זיכוי: 6 קצינים (50%) ו-3 חוגרים (5%)

נזיפה: קצין אחד

מאסר על-תנאי כעונש בלעדי: 3 קצינים

(25%) ו-9 חוגרים (16%)

מאסר בפועל: 2 קצינים (17%) ו-44 חוגרים (79%)

חקירת מקרי מוות של ילדים

ב-16 באוקטובר פרסם על-המשמרי את תגובת

דובר צה"ל למסמך 'בצלם' על אודות ילדים

פלסטינים (עד גיל 16) שנהרגו בשטחים כתוצאה

מירי, מכות או התפוצצות נפלי מגזים מתחילת

האינתיפאדה ועד סוף אוגוסט 1989.

בתגובתו מציין הדובר את הצעדים שנקט צה"ל

(חקירת מצ"ח, העמדה לדין משמעתי או צבאי

וכיו"ב) בכל מקרה בו נהרג ילד.

הנתונים להלן מתייחסים רק ל-102 מקרי הרג

(מתוך 120 המקרים שהביא 'בצלם') בהם

היה – גם לפי הדובר – חשד, לכל הפחות,

למעורבות של כוחות הבטחון.

ב-17 מקרים לא נפתחה כלל חקירת מצ"ח.

דובר צה"ל אינו מסביר מדוע. 28 מקרים

נוספים נמצאים עדיין בחקירת מצ"ח או בטיפול הפרקליטות.

ב-27 מקרים נוספים נסגר תיק החקירה בלא

שננקטה כל פעולה משמעתי או משפטית. ב-25

ממקרים אלה נאמר כי החיילים ירו או פעלו

בהתאם להוראות, אף-כי רק ב-14 מהמקרים

נקבע כי נשקפה להם סכנת חיים.

ב-7 מקרים הועמדו חיילים לדין משמעתי על

חריגה מהוראות פתיחה באש. דובר צה"ל

אינו מוסר את תוצאות ההעמדה לדין. ב-6

מקרים נוספים של חריגה מהוראות פתיחה באש

נרשמה הערה לחוגר או לקצין, וב-2 מקרים

ננזפו קצינים נזיפה אדמיניסטרטיבית על אותה עבירה.

ב-6 מקרים הוגש כתב-אישום. 2 חיילים

הואשמו בגרימת מוות ברשלנות, אך משפטם

טרם הסתיים. שאר החוגרים והקצינים הואשמו

בחריגה מהוראות פתיחה באש או בשימוש בלתי חוקי בנשק.

רק במקרה אחד בו היו חיילי צה"ל מעורבים

בהריגת ילד בשטחים נידון חייל למאסר בפועל

– לחודשיים. שאר החוגרים והקצינים נידונו

לתקופות שונות של מאסר על תנאי, ננזפו או

נרשמו להם הערות. במקרה אחד הורד חייל

לדרגת סמל.

העמדה לדין משמעתי וצעדים משמעתיים

הפרקליט הצבאי הראשי, תא"ל אמנון שטרסנוב, מסר כי כ-500 עד 600 חיילים הועמדו לדין משמעתי מאז פרוץ האינתיפאדה. 'בצלם' פנה לדובר צה"ל וביקש פרטים על תוצאות הדיונים במקרים אלה.

בעיתונות הישראלית מצאנו דיווחים רק על 27 מקרים בהם הועמדו חיילים וקצינים לדין משמעתי או ננקטו נגדם צעדים משמעתיים. לא בכל המקרים דיווחה העתונות על תוצאות הדיון.

במקרים אלה היו מעורבים 43 חיילים (מהם כ-20 חניכי קורס מ"כים שהתפרעו בקלנדיה בנובמבר 1988), ו-15 קצינים, ביניהם שני אלופי-משנה.

ב-13 מקרים הואשמו המעורבים בהכאות והתעללות, ב-7 מהמקרים האשמה היתה חריגה מהוראות פתיחה באש (ביניהם שלושה מקרים שהסתיימו במות פלסטינים), 4 מהמקרים היו של גניבה וגרימת נזק לרכוש, ושאר המקרים נגעו לחילול מסגד, זריקת רימון גאז לדירה וזריקת אבנים.

ב-6 מקרים לא דווחו תוצאות הדיון המשמעתי. במקרים עליהם דווח נעו העונשים בין נזיפה ל-35 ימי מחבוש, כשהעונש הממוצע ל-31 החוגרים שנדונו למחבוש הוא 18 יום. קצין אחד נידון ל-28 ימי מחבוש ושני קצינים ל-14 יום כל אחד. 6 קצינים הודחו מתפקידיהם ו-3 ננזפו.

* במסיבת עיתונאים ב-18.10.89. ראה, למשל, חדשות-19.10.89.

העונשים הכבדים

חמשת העונשים הכבדים ביותר שנגזרו על-ידי בתי-דין צבאיים על חיילים, בשל עבירות שבוצעו בשטחים בזמן האינתיפאדה:

- טוראי שמעון בן-חוטא נידון, ביולי 1989, ל-4.5 שנות מאסר בפועל ועוד שנה וחצי על-תנאי על עשר עבירות של שוד וביזה בשכונת שיח' רדואן בעזה. לאחר ערעור הופחת העונש ל-3 שנים ותשעה חודשי מאסר בפועל, ושנתיים ושלושה חודשים על-תנאי.
- טוראי ויקטור בראל נידון ל-3.5 שנות מאסר בפועל ועוד שנה וחצי על-תנאי, בשל אותן עבירות. לאחר ערעור הופחת העונש לשנתיים ו-10 חודשי מאסר בפועל ועוד שנתיים וחודשיים על תנאי.
- טוראי אלון סאלם נידון ל-2.5 שנות מאסר בפועל ועוד שנה וחצי על-תנאי, בשל אותן עבירות. לאחר ערעור הופחת העונש לשנה ו-11 חודשי מאסר בפועל ועוד שנתיים וחודש על תנאי.
- סמל (מילי) אילן ערב נידון, באוקטובר 1989, לשנתיים מאסר בפועל ועוד שנה על-תנאי וכן הורדה לדרגת טוראי, בעוון גרימת מוות בהתרשלות לשני פלסטינים תושבי הכפר בני-נעים, בשעת מרדף. הוגש ערעור.
- טוראי אלי ידידיה נידון, בדצמבר 1988, לשנה וחצי מאסר בפועל ועוד שנה וחצי על-תנאי, בעוון יריית כדור גומי מטווח של 20 ס"מ שגרמה את מותו של תושב הכפר בידו. כמו כן נידון טוראי ידידיה ל-3 חודשי מאסר בפועל ועוד 6 חודשי מאסר על-תנאי, בשל עדות שקר והדחה.

מתוך הכרעת הדין במשפט גולני

"שריקי, בראש כח של 3 חיילים, פרץ לאותו בית והוציא מתוכו את הצעיר – שזוהה על ידו ועיי' החיילים בודאות כמיידיה האבנים לעברם. הם תפסוהו – בכח משום התנגדותו ואף הכוהו מכות לא רציניות, כהגדרתם [...] חיילי הכח, והצעיר עמהם, נסעו איפא עד לסימטה סמוכה לקולנוע נאצר – שם התכוון שריקי להשלים לצעיר מנת מכות המגיעה לו, עפ"י הוראות שיפורטו בהמשך. כשירד הצעיר מהגייפ – הוא נסה להמלט מהמקום וסוּיסה דלק

מתוך הכרעת הדין במשפט גבעתי א'

"[...] בעינינו הנאשמים אינם חריגים, והם לא שונים מאלפי חיילים המשתייכים לחטיבתם. אנו סבורים איפוא כי התנהגות הנאשמים לא ניתנת להסבר על רקע אישיותם החריגה. כשלונם הוא פרי באושים של אי הקפדה על נורמות שמן הסתם קיבלה לגיטימציה ואף עידוד של מפקדים ולדאבון הלב גם של מפקדים בכירים. [...] לגבי דינדו לא היה כל צל של ספק שפקודה הניתנת לחיילים להשתמש בכח ולהכות כל

אחריו והשניים נפלו על חומת אבן. בשלב זה נפגע הצעיר בראשו - שזב דם מצדו האחורי. אספסוף נאסף חיש קל במקום הארוע ואבנים נזרקו לעבר חיילי הכח - עד שהחליט שריקי לעזוב את המקום - מבלי שבצע עדיין לשביעות רצונו, את משימת השלמת מנת המכות המגיעה למיידה אבנים. שריקי דיווח בקשר ליואלי המ"פ על מעצר מיידה האבנים והמ"פ הורה לשריקי לעבור דרכו - בממשל עזה - שם נפגשו השניים. המ"פ ראה את הצעיר - והבחין בדם באזור המצח. הוא הורה לעוצרו ולהביאו למכלאות בנוהל הרגיל. שריקי הבין מדבריו אלה של המ"פ כי עליו לטפל בצעיר, כמקובל, בטרם יובא למכלאות, ובדרכו - החליט לעצור ולהכנס לחורשה. שם הורד בהוראתו הצעיר מהגי"פ - והוא עצמו וסוסיסה, הכוהו בגפיו בלבד - באמצעות אלות. שריקי וכל יתר חיילי הכח, כפי שפורט לעיל, מציינים במפורש כי הצעיר לא הוכה בראשו. לאחר דקות ספורות - עשה הצעיר צרכיו במכנסיו - והחיילים חדלו מהכאתו.

[...] בין יתר "אמצעי הלחימה" בהתקוממות שהתגבשו באותם ימים בדרגי הפקוד הבכירים, כאמור, היה: הכאתם של מפירי סדר - מידי אבנים ואחרים שנתפסו ע"י חיילים - לצורך הרתעתם שלהם - ושל חבריהם - מפני פעילות כזו בעתיד. מדובר היה באמצעי עונשי - ומגמתו זו הובהרה בהנהיג הטוב בכל פורום כולל בתדריך שנתן שר הבטחון לכל המגדים, וברוח זו - ללא כחל ושרק - הנחה סא"ל נוריאל את קציניו וחייליו בצורה סדורה וברורה כדלקמן:

יש להכות עציר שנתפס, כאמור, ע"י מהענישו, ובצוע הוראה זו היא ע"י קצין - או מי שקבל הוראה מקצין, או מפקד סיוור ברמת משיק. אין להכות בראש ובגב - אזורי גוף רגישים שהודגשו - ובעצם היתה הוראה להכות בגפיהם של העצירים - ובאמצעות אלה בלבד. מסביר נוריאל כי מכת אלה הנה מבוקרת יותר ופחות חזקה ממכת יד - והיא קלה יותר למכה וגם למוכה.

[...] לעניות דעתנו, ומקווים ומניחים אנו כי זו תעמוד לביקורת שיפוטית נוספת - פעל סג"מ שריקי בתחומיה המוגדרים והמסוייגים של פקודה שאיננה בלתי חוקית בעליל - ובצע

מי שנחשד בהפרת סדר, גם לאחר שאדם זה נתפס על-ידי חיילינו ושוב אינו מגלה התנגדות למעצרו, זו פקודה בלתי חוקית על פניה ומתוכה.

לא מקובלת עלינו האבחנה שנעשתה במשפט זה גם על-ידי קצינים בכירים שאין לגזור גזירה שווה בין המותר על פי חוק כלפי מפירי סדר בתוך מדינת ישראל ובין המותר כלפי מפר סדר בשטחים הנשלטים על ידי כוחות הצבא. אותו חוק חל בשני המקרים וכפי שאסור להכות חשוד בהפרת הסדר במדינת ישראל לאחר שנעצר ואינו מגלה התנגדות, כך אין להפעיל שום אלימות על מפר סדר בשטחים שנתפס על ידי כוחותינו ואינו מתנגד למעצרו.

הרעיון שבאמצעותו ניסו להתיר הפעלת אלימות כלפי מפירי סדר לאחר שנעצרו על ידי חיילינו בטענה שאת אלה יש ללמד לקח, לבל יעזו בעתיד להכשל בהתנהגות דומה, סיבה זו אינה מוכרת בחוק ואינה נופלת לגדרה של הגנת הצורך ואף עומדת בסתירה לתפיסה הבסיסית כי פעולת הענשה, במדינה דמוקרטית, שמורה אך לרשות השופטת.

אין במשנתנו מושג של עונש "על חשבון" או "עונש כמקדמה", לעונש שיוטל אם אדם ימצא אשר על ידי בית משפט מוסמך.

[...] נודה כי התלבטנו ורק לאחר היסוסים מרובים הגענו למסקנה שאכן הפקודה היתה בלתי חוקית בעליל. נקודת המוצא לגבי דידנו היתה כי תקיפתו של אדם באופן פיזי צריכה לעורר מייד את התחושה בכל אחד מאיתנו שהענין אסור, לבד אם יש לחייל סיבה מספקת לחשוב כי צורך צבאי עומד מאחורי אותה אלימות שיכול לעמעם את הציווי הפנימי של "אסור". הכאתו של מפר סדר ששוב אינו מתפרע שנתפס על ידי החייל ושוב אינו מגלה התנגדות רק על מנת להרתיעו מלחזור בעתיד על התנהגות דומה, הוא לא צורך צבאי והוא פעולת עונשין צרופה. כל אדם הגדל והמתחנך במדינת חוק יודע שאין סמכות, זולת בלתי המשפט, לענוש אנשים שעברו עבירות. לדאבון הלב הנאשמים לא נותרו להבדל בתחושה, או ליתר דיוק בחוסר תחושה, כי מעל לפקודה האמורה מתנוסס אותו ציווי מוסרי של אסור. שמענו מפקדים בכירים, קצינים בצה"ל, שטענו בעדותם בבית הדין שאף שלא "חיו בנוח" עם

המשך - משפט גולני

אותה במתינות ראויה - תוך שימת לב
לשמירת שלמות גופו של פלוני - וכך אכן
הביאו את פלוני למעצר - כשהוא שלם בגופו
- וכשיר לכליאה.
סויה - בבחינת קל וחומר - ראוי להנות
מהגנת הצידוק - והננו מזכים, איפא, את
שריקי וסויה מכל אשמה."

אל"מ פלד נילי - אבי"ד
סא"ל דרורי שאול - שופט
סא"ל אברהמי ישראל - שופט

המשך - משפט גבעתי א'

אותה פקודה, לא ראו כל סיבה להתקומם נגדה
נוכח נסיבות הזמן והמקום.
[...] הנה כי כן אנו פוסקים כי כל אחד
מהנאשמים הנה במנוח שהיה עצור על ידם
וממילא נחשב כנמצא במשמורת שהם הנאשמים
היו מופקדים עליה. בדיוק להתנהגות כזו כוון
המחוקק כאשר הגדיר בסעיף 56 לחשי"צ כי
יחיל שהכה אדם הנמצא במשמורת שהחיל
מופקד עליה...דינו מאסר 3 שנים'. [...] במקרה
שלנו נדמה כי אין חולק כי כל אחד מן
הנאשמים אכן הנה את המנוח ואפילו בצורה
נמרצת וחזקה כפי שהדברים עולים מהכרעת דין
זו."

אל"מ ד"ר גרוס עמנואל - אבי"ד
רס"ן גילון אלון - שופט
סרן ד"ר פוקס לוי - שופט

המקרה של חווארה - עדות

ביום 22.5.88 ביקר עו"ד דן סיימון, מהאגודה
לזכויות האזרח, בכפר חווארה וגבה את התצהיר
הבא.

תצהיר

אני הח"מ, ג'מאל ג'בר ג'מיל עודה, מהכפר
חווארה, לאחר שהוזהרתי כי עלי לאמר את
האמת וכי אהיה צפוי לעונשים הקבועים בחוק
אם לא אעשה כן, מצהיר בזה בכתב כדלקמן:

1. הנני תושב הכפר חווארה באזור שכם.
2. בליל 21.1.88 נלקחתי עם אחד עשר נוספים
מבני כפרי ע"י חיילי צה"ל לשדה מחוץ
לכפר.
3. החיילים קשרו את ידי מאחורי גבי.
4. כשבעה חיילים הפילו אותי לאדמה הבוצית
והחלו להכותני במשך 10-15 דקות.
5. היכו אותי באמצעות אלה וכן בעטו בי,
מכות חזקות מאוד.
6. חייל אחד היכה אותי ברציפות בעצמות
רגלי. היכו אותי בזרועי הימנית. פעמיים

דרכו על ראשי, היכו אותי באלה בפני
מתחת לעין שמאל. פעמיים או שלוש פעמים
קפץ חייל ונחת על החזה שלי. בעטו בבטני
וברגליי. במהלך ההכאה נשברה אחת
מהאלות.

7. כששאלתי מדוע הם מכים אותי, השיבו כי
הם שוברים את ידיהם ורגליהם של זורקי
האבנים.
8. מרוב כאבים ביקשתי שיירו בי ושיהרגו
אותי. בתגובה, דרך אחד החיילים על ראשי
וסובב את רגלו בחוזקה.
9. מדי פעם התעלפתי לפרקי זמן קצרים.
10. לאחר תום המכות לא יכולתי ללכת, לקחו
אותי לבית-חולים, לא יכולתי ללכת כ-20
ימים לאחר הארוע. אני עדיין סובל מכאבים
בקרסול ימין מדי פעם.
11. אני חותם על תצהיר זה לאחר שתורגם
לשפה הערבית והוקרא בפני ע"י מר יוסף
מוחארב.

(-)

חתימת המצהיר

הגבלות על יציאה לחו"ל

עם כיבוש השטחים ב-1967 הוכרזו הגדה המערבית ורצועת עזה כשטח סגור, שכניסה אליו או יציאה ממנו מחייבת היתר. תושב השטחים המבקש לצאת לחו"ל צריך לפנות לקמ"ט (קצין מטה) פנים במינהל האזרחי במקום מגוריו ולבקש היתר יציאה. במינהל הוא מקבל 'טופס טיולים' ועם הטופס הזה עליו לעבור בשורה של משרדי מימשל ולקבל בכל משרד אישור - בצורת חותמת על 'טופס הטיולים' - שאינו חייב כספים או מבוקש על ידי כוחות הביטחון. הגורמים שצריכים לחתום על הטופס הם: משטרה, עיריה או מועצה מקומית, מס הכנסה, מע"מ, מס רכוש, המינהל האזרחי והמימשל הצבאי. לאחר שחיכה התושב בתור בכל אחד מהמשרדים הללו וכשעל הטופס שבידו

מתנוססות החותמות המיוחלות, עליו לפנות למינהל האזרחי, להגיש את הטופס ולהמתין להיתר היציאה. משך ההמתנה הוא בדרך כלל 3-שבועות.

משקיבל את ההיתר יוצא האדם לתחנת הגבול (רוב היוצאים מהשטחים יוצאים דרך הגשרים, מיעוטם - דרך מעבר הגבול ברפיח, נתבי"ג או נמל חיפה) ושם - אם הכל עובר כשורה - מוחתם טופס היתר היציאה שלו.

לא פעם קורה שאדם מגיע לגשר, כשבידו האישור עם כל החותמות הדרושות ואז מסתבר ששמו מופיע במחשב ברשימת אלה שהיציאה אסורה עליהם, אם מפני ששכחו למחוק אותו מהרשימה לאחר ששילם חוב, או משום שהוא שידך לקבוצת אוכלוסייה שיציאתה מוגבלת או אסורה. במקרה כזה עליו לחזור כלעומת שבא.

תצהיר

זכיתי לקבל אותן תשובות בדבר איסור היציאה של תושבי ברקין והושבתי בידיים ריקות. בכל הפעמים הנ"ל, הפקידים לא ביררו את פרטינו האישיים, לא בדקו את שמותינו במחשב או ברשימה כלשהי. תשובת איסור היציאה ניתנה על בסיס היותנו תושבות הכפר ברקין.

6. רבים מתושבי הכפר פונים לאנשים הידועים כמשתפי פעולה עם כוחות הביטחון ומשלמים להם כסף על מנת שאלה יסדרו להם רשיונות יציאה. אני מכירה עשרות אנשים אשר שילמו למשתפי הפעולה וזכו לקבל רשיונות יציאה עקב כך.

7. ביום 13.10.89 שילמתי לאדם הידוע כמשתף פעולה 40 דינארים ירדניים על מנת שיסדר לנו רשיונות יציאה. למחרת הוא החזיר לנו את טפסי הרשיון, ללא אישור יציאה, אך לא החזיר לנו את כספנו.

8. ביום 15.10.89 שילמתי שבעים דינארים ירדניים לאדם אחר, אף הוא ידוע כמשתף פעולה, על מנת שיסדר לנו רשיונות יציאה. היום, 23.10.89, זכינו לקבל רשיונות יציאה חתומים על ידי המינהל האזרחי בגינין.

1. הנני תושבת הכפר ברקין שבנפת גינין.
2. הנני מתגוררת בבית הורי. לי ארבעה אחים המתגוררים מחוץ לאזור יו"ש, שלושה באבו-דאבי ואחד ברמת-עמון.
3. אמי, בת 72 שנים, סובלת מבעיות במערכת העיכול. אמי צריכה לעבור ניתוח, בניה מאבו-דאבי הזמינו אותה אליהם על מנת שאמי תעבור שם את הניתוח. ברצוני לנסוע עם אמי הזקנה על מנת לעזור לה בנסיעה ולסעוד אותה בבית החולים. הניתוח באבו-דאבי זול יותר מאשר בישראל, אחי ישלמו את ההוצאות.
4. ביום 11.10.89 פניתי למינהל האזרחי בגינין בבקשה להוצאת רשיון יציאה עבור אמי ועבורי. פקיד, שהיה לבוש במדי צבא, השיב לי כי לא יחתים לנו את אישור היציאה. הוא הסביר לי כי כל תושבי ברקין מנועים מלצאת דרך הגשרים. ידוע לי כי הוראה זו חלה מאז חודש מאי 1988.
5. חזרתי למשרדי המינהל בבקשה דומה למחרת, ביום 12.10.89 וכן ביום 13.10.89.

הגבלה מנימוקי ביטחון

הרשויות הישראליות מונעות מחלק מהתושבים את היציאה לחו"ל. לעתים קרובות משמשים 'נימוקי ביטחון' להפעלת לחץ על אנשים החייבים מסים או מבוקשים על ידי כוחות הביטחון באמצעות מניעת היציאה לחו"ל מבני משפחותיהם. מדי יום מתקבלות ב'בצלס' פניות של תושבים – ביניהם רבים הזקוקים לטיפול רפואי – שהשלטונות מונעים מהם לצאת לחו"ל מנימוקי ביטחון.

הגבלה על קבוצת גיל

במקרים אחרים מוטלת הגבלה קולקטיבית על קבוצת גיל מסויימת: מאז שנת 1976 נאסר על צעירים בגילאי 16-25 לצאת לחו"ל לתקופה הקצרה מחצי שנה ומאז אפריל 1988 הוכנסה לתוקף הוראה דומה האוסרת יציאה לירדן של גברים תושבי ירושלים המזרחית בגילאים שבין 16-35, לתקופה הקצרה מ-9 חודשים.¹

1 הגבלות על הזכות לחופש תנועה בשטחים המוחזקים, עיונים בזכויות האזרח בשטחים המוחזקים (2), פרסומי האגודה לזכויות האזרח בישראל, 1989, ע' 39.

הגבלה על יישובים

בעבר נהגו כוחות הביטחון להטיל הגבלה על יציאה לחו"ל של תושבי איזור מסוים במשך זמן-מה לאחר שהיה בו פיגוע חבלני, כדי למנוע ממבצעיו להימלט לחו"ל. מאז תחילת האינתיפאדה הגבלה יציאתם של תושבים מיישובים שלמים כאמצעי לחץ על האוכלוסיה וכענישה גורפת לא רק במקרים של פיגוע חבלני. בשלושת החודשים האחרונים מונעים השלטונות מתושבי הכפר בתיר לצאת לחו"ל. עד לאחרונה היה איסור דומה על תושבי הכפר טלוזה. לכפרים אלה הגיעו בתחילת הקיץ עשרות משפחות של בני הכפר העובדים בארצות ערב ובנסיכויות הנפט. בתום החופשה גילו כי השיבה נמנעת מהם בשל האיסור הקולקטיבי המוטל על הכפר. מדובר באנשים שילדיהם צריכים לחזור ללימודים בבתי ספר בחו"ל ושהם עצמם עלולים לאבד את מקומות עבודתם אם לא ישובו תוך פרק הזמן שהוקצה להם לחופשה.

יש לציין שאיסור המוטל על יישוב או איזור שלם אינו מתפרסם בשום מקום. התושבים, לומדים על האיסור לפעמים רק בהגיעם לגשר,

ההומניטריות של האמנה בכל הקשור לשטחים שנכבשו ב-1967.³ היועץ המשפטי לממשלה דאז, מאיר שמגר, בההיר כי "החוק ההומניטרי נוגע בעיקר בבני אנוש במצוקה ובקורבנות מלחמה, ולא במדינות ובאינטרסים המיוחדים שלהם... לכן, חשוב תמיד לחפש דרכים ואמצעים לאפשר סיוע הומניטרי לקורבנות מלחמה מבלי לחכות לפיתוחו של החוק הבינלאומי ומבלי שגורלם של אזרחים יהיה מותנה במציאות פוליטית או חוקית מסוימת".⁴ החובה לקיים את הוראות אמנת ג'נובה קבועה גם בפקודת מטכ"ל 30.0133.

2 על הוויכוח בשאלת חלות אמנת ג'נובה ראה: המערכת השיפוטית והמינהלית, עיונים בזכויות האזרח בשטחים המוחזקים (1), פרסומי האגודה לזכויות האזרח בישראל, 1985.

3 M. Shamgar, "The Observance of International Law in the Administered Territories", *Israel Yearbook on Human Rights* (Tel-Aviv University, 1971) (1) 262.

4 *ibid.*

ענישה קולקטיבית במשפט הבינלאומי

ענישה קולקטיבית אסורה על פי המשפט הבינלאומי. תקנות הסכם האג מ-1907 (סעיף 50) אוסרות על הטלת עונש קיבוצי על אוכלוסיה, בשל מעשיהם של בודדים, כשאין לראותה כנושאת באחריות משותפת למעשים אלה. איסור דומה מודגש בהוראות ההומניטריות שבאמנת ג'נובה הרביעית מ-1949, עליה חתמה ממשלת ישראל. האמנה נועדה להגן על אזרחים בעת מלחמה בתחומי מדינת אויב או בשטח כבוש. אמנת ג'נובה הרביעית (סעיף 33) קובעת כי אין להעניש אדם על עבירה שלא ביצע בעצמו. למען ההדגשה וההבהרה חזרו מנסחי האמנה ושללו בהמשך הסעיף את הענישה הקולקטיבית באופן רחב וחד משמעי: "שום מוגן לא ייענש על עבירה שלא עבר אותה בעצמו. עונשים קיבוציים וכן כל אמצעי הפחדה או אימתנות אסורים".

שאלת חלותה של אמנת ג'נובה בשטחים שנויה במחלוקת² אולם ממשלת ישראל הצהירה שתכבד באופן וולנטרי את הוראותיה

מאות אלפי אנשים עוברים בגשרי הירדן מדי שנה:

רבים נזקקים לטיפול רפואי בירדן. מספרם של אלה גדל באורח ניכר מאז תחילת האינתיפאדה, עקב המספר הגדול של נכים הנוזקים לטיפול משלים לזה שניתן להם בבתי החולים ולשיקום.

רוב תושבי השטחים מחזיקים חשבונות בנק בירדן, אין אפשרות להעביר את הכסף דרך הבנק ולכן לצורך הוצאת כספים עליהם לנסוע לירדן.

מאז סגירת האוניברסיטאות בשטחים נוסעים צעירים רבים ללמוד בחו"ל.

לרבים מתושבי השטחים בני משפחה העובדים בארצות ערב ובנסיכויות הנפט.

מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולה כי בין השנים 1986-1980 יצאו מדי שנה דרך גשרי הירדן בין 300-350 אלף תושבי השטחים (יש להביא בחשבון שאדם היוצא פעמים אחדות נרשם בכל פעם מחדש).

במחצית הראשונה של שנת 1987 יצאו מהשטחים למעלה מ-100 אלף איש.

מאמצע 1987 הפסיקה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לפרסם נתונים על מספר היציאות של תושבי השטחים לחו"ל. לפי הערכות המבוססות על נתונים חלקיים שקיבלנו

מהמניהל האזרחי ירד מספר היוצאים מאז תחילת האינתיפאדה לכמחצית ממספרם בשנים הקודמות (כ-150 אלף ב-1988 וכ-41 אלף בשליש הראשון של 1989).

לעתים קרובות לאחר שערכו סידורים הכרוכים ביציאה (חופש מעבודה, השכרת בית וכדו').

האגודה לזכויות האזרח עתרה לבג"צ בשם תושבים אחדים מכפר מאלק וקבטיה, לאחר למעלה משנה שהשלטונות לא התירו לתושבי יישובים אלה לצאת לחו"ל.

מועד הדיון בעתירה נקבע ליום ראשון, 22 באוקטובר.

ביום חמישי, 19 באוקטובר, הוסר איסור היציאה מכפר מאלק וקבטיה.

עו"ד דן סיימון, מטעם האגודה לזכויות האזרח, ביקש, אפוא, להוסיף לעתירה תצהירים של תושבי 3 כפרים נוספים שעל תושביהם מוטלת הגבלת יציאה לחו"ל (ברקין, דנאבה וכפר עבוש).

כמו כן ביקש עו"ד סיימון שבג"צ ידון בעניין העקרוני.

בעקבות העתירה הוציא בג"צ צו על תנאי שמחייב את צה"ל להשיב תוך שלושים יום ולנמק מדוע ביהמ"ש לא יצווה עליהם לפתוח את הכפרים ולאסור הטלת איסור קולקטיווי.

מהתצהירים שצורפו לעתירה עולה כי הדרך היחידה לקבל אישור יציאה מכפרים 'סגורים' היא באמצעות תשלום כסף לאנשים הידועים כימשתפי פעולה.

בצלם', מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, הוקם בפברואר 1989 על ידי גוף רחב של משפטנים, אנשי רוח, עיתונאים וחברי כנסת.
בצלם' שם לו למטרה לתעד ולהביא לידיעת קובעי המדיניות והציבור הרחב את הפרות זכויות האדם בשטחים.

עריכה: נעמה ישובי ויובל גינבר

ISSN 0792-4003